وەڵامێک بۆ ڕەخنەکانی بەڕێز کاک هۆمەر محەمەد لەسەر ووتارێکی من لەسەر چۆنێتی بەکوردستانی کردنی هەرتاکێک کە دەیەوێت لە کوردستاندا بژیت..

کاوە حەسەن

لە وتارێکی ڕەخنەگرانەدا، بەڕێز کاک هۆمەر محەمەد، سەبارەت بە چۆنێتی مامەڵەکردن لەگەڵ هاتنی دانیشتوانی شارەکانی باشوور و ناوەڕاستی عێراق بۆ کوردستان بەتایبەت (هاوڵاتییانی عەرەب بەڕێژەیەکی زۆر)، هەوڵی داوە لە ڕوانگەی مێژوویی، دەستووری و سیاسییەوە سەرنجمان ڕاکێشی بۆ ووردبوونەوەی زیاتر لەسەر پرسی پارێزگاریکردن لە کوردستانی بوونی شارەکان و پاراستنی دیمۆگرافیای کوردستان.

سەرەتا دەستخۆشی لە بەڕێز کاک هۆمەر دەکەم سەبارەت بە ڕەخنەو بۆچوونەکانی. وە پێویستە و گرنگیشە لەڕێگەی ئەم جۆرە باسانەوە، ئاراسەتەکان دوور راگرین لەهەڵوێستی کاردانەوەی سۆزداری و قسەکردن لە سەنگۆی قوربانی بوونەوە بۆ دەستڕاگەیشت بە ڕێگاچارەی گونجاوی م□ر□ی بۆ ژیانێکی شایستە بۆ ئەوانەی دەیانەوێت لەکوردستاند بژین. گرنگە بەدواداچوون لەسەر پرسی دیمۆگرافی، ناسنامەی نەتەوەیی، نیشتەجێبوون و پەیوەندیی نێوان کورد و پێکهاتەکانی دیکەی عێراق بکەین. بەسەرکردنەوەی ئەم پرسانە گرنگە چونکو پرسی دیمۆگرافی کوردستان و ترس لە گۆڕینی بە تەنیا پرسێکی یاسایی یان ئابووری نیە. ئەم پرسە بۆ خەڵکی کوردستان و کوردستانیان بەشێوەیەکی سەرەکی پرسێکی سیاسی و مێژوویشە (هەروەک کاک هۆمەریش ڕوونی کردەوەتەوە). با ب□ تەکەی پێشووی بەندە کە کاک هۆمەر لەسەری نووسیوە هەنگاوێکە بۆ گۆڕینی گفتوگۆ لە پرسی کێ بێت و کێ نەبێت بۆ پرسی چۆنێتی پاراستنی نەک بەتەنیا لە ڕێگەی پێکەوە ژیان، بەڵکو سازدانی ناسنامەی کوردستانی بوونیشە. سەرەتا بۆ دەستگەیشتن بە وەڵامی درووست بۆ ئەم پرسیارە، گرنگە لە چوارچێوەی کاردانەوە بێینە درێ و ئەوە قبووڵ بکەین کەکۆچ و گەڕان بەدوای ژیانێکی باشتردا دیاردەیەکی جیهانییە، وەهیچ شوێنێکی نیشتەجێ

بوون بە تەنیا لەڕێگەی قووڵکردنەوەی هەست و خۆپاراستنی نەتەوەییەوە ناتوانێت بەر بەهاتنی کەسانی دەرەوە بگرێت. ئەو شوێنانەی کە لەباری ئابووری و ئاسایشەوە پێشکەوتوو و ئارامترن، هاتنی کەسانی غەیرە دیاردە و گرفتێکی بەرچاوە لە ئەمڕۆدا مامەڵکردن لەگەڵدا کارێکی ئاسان نییە.
بە ڕۆشنکردنەوە و هەڵسەنگاندنی دیاردەی هاتنی بەلێشاوی هاوڵاتیانی عەرەب بۆ کوردستان، گرنگە ڕاوێژ بە هەندێ سەرچاوە بکەین کە کارئاسانی زۆریان لەسەر تێگەیشتن و دەستڕاگەیشتن بە وەڵامی گونجاو بۆ ئەم بابەتە کردوە. بەسەرکردنەوەی تێڕوانینە جیاکان سەبارەت بە پرسی ناسیۆنالیزم و دیمۆگرافیا، پەیوەندی نێوان تاکەکان لە شوێنێکی تایبەتدا، (کە لەم باسەدا کوردستانە) گرنگن بۆ وڵاتانی سیاسەتی کاردانەوە و ئاواکردنی گێڕانی ڕۆڵی قوربانی لەدەستبرکردن بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی کوردستان.

گرنگە بپرسین، لە ٣٥ ساڵی ڕابردوودا چی جۆرە هەستێکی ناسیۆنالیستی بنیاتنراوە؟ وەئایا بەپێی ئاڵۆزبوونی سروشتی مێژووی، فەرهەنگی و سیاسی ناوچە کوردستانییەکان، چی جۆرە ناسیۆنالزمێک دەتوانیت سوود بەخش بێت و ئارامی و پێشکەوتنی زیاتر فەراهەم بکات بۆ کوردستانیان؟ گرنگە ووردتر بپرسین، بە چونێتی تێگەیشتنی زیاتر و مامەڵکردن لەگەڵ کێشەی هاتنی هاوڵاتیانی عەرەب بۆ کوردستان، دەکرێت کەڵک لەچی جۆرە ناسیۆنالیزمێک وەربگیردرێت؟ بۆ دەستگیربوون لە وەڵامی درووستی بۆ ئەم جۆرە پرسیارانە، پێویستە پێناسە جیاجیاکانی ناسیۆنالیزم بەسەر بکەینەوە، کە لەلاین چەندین توێژەرەوە تاوتیێکراوە و لیرەدا بۆچوونەکانی (ئیرنیست گیڵنەر، بینەدک ئەندرسن وئەنتۆن دی سمث) بەسەر دەکەینەوە.
بۆ نموونە، گیڵنەر، پێی وایە کە ناسیۆنالیزم بەرهەمی مۆدێرنیتەیە نەوەک دیاردەیەکی سروشتی و هەمیشەیی مێژوویی. ئەو پێی وایە کۆمەڵگەی پیشەسازیی مۆدێرن پێویستی بە جۆرێک لە کەلتووری هاوبەش و ستانداردکراو هەیە. پێویستی بە هێزی کارێک هەیە کە خوێندەوار بێت، بتوانێت لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە بگوازرێتەوە، بتوانێت لەگەڵ دامەزراوە و ژینگەی نوێدا خۆی بگونجێنێت، زمان و شێوازی پەیوەندیی هاوبەشی هەبێت و لە سیستەمی پەروەردەی گشتیی ستانداردکراودا بەشدار بێت.
بۆیە ئەگەر ئەمە باس لەدەوڵەتداری و بەزاندنی بەرژەوەندی حزبی دەکەین بۆ پاراستنی دیمۆگرافیای کوردستان و دەمانەوێت بنەماکانی دەوڵەتێکی مۆدێرن بنیات بنێین، پێویستە کەڵک لەو مۆدێلانە

وەربگرین کە نمونەی جوانیان بۆ پاراستنی دیمۆکرافی و ناسنامەی نەتەوەی خستوەتە نێو فەرهەنگی سیاسیەوە. پێویستە دەست بە ووشیاری مۆدێرن و سیستەمی پەروەردەی مۆدێرن بەرین، پێویستە کەڵک لە پەروەردەی گشتی و فەراهەمکردنی زمان و مێژوو و زانیاری کەلتووری هاوبەش بە کوردستانیان وەربگرین. گێلنەر پێمان دەڵێت، نەتەوە و ناسیۆنالیزم تەنیا بە مێژووی کۆن و خوێن و ڕەچەڵەک ڕیشەدار نابێت؛ بەڵکوو دامەزراوە و تێگەیشتنی مۆدێرن، بە تایبەت لەسەر پەروەردە، زمان و دەوڵەت، ڕۆڵێکی بنەڕەتییان هەیە لە سازدانی هۆشیاری گشتی وپێکەوە گرێدانی تاکەکانی کۆمەڵگا. بەکەڵک وەرگرتن لەم ڕوانگەیەی گیڵنەر، ئەتوانین بڵێین زمانی کوردی تەنیا بابەتێکی کەلتووری نییە؛ دەتوانێت ببێتە بەشێک لە ژێرخانی کۆمەڵایەتی و دامەزراوەیی کۆمەڵگا بۆ گشت ئەوانەی کە دەیانەوێت ئەم زمانە فێرببن تاکو لە کوردستاندا بژین.

بۆچونێکی تر، بینەدک ئەندەرسن، نەتەوە بە کۆمەڵگایەکی خەیالکراو دەزانێت. ئەم بۆچوونە بەو مانایە نییە کە بوونی نەتەوە بخاتە ژێر پرسیارەوە، بەڵکوو بەو مانایەیە کە زۆربەی ئەندامانی نەتەوە یەکتری بە شەخسی ناناسن، بەڵام هەموویان خۆیان بە ئەندامی هەمان کۆمەڵگە دەزانن.

ئەم بۆچوونەی ئەندرسن پێمان دەڵێت: بۆ نموونە، کوردێک لە هەولێر دەتوانێت هەست بە پەیوەندییەکی بەهێز لەگەڵ کوردێک لە کرماشان، دیاربەکر یان قامیشلۆ بکات، تەنانەت ئەگەر هەرگیز یەکتریان نەبینیبێت. ئەم تێڕوانینەی ئەندەرسن گرنگە بۆ چۆنێتی مامەڵەکردن لە گەڵ تاکی تازە نیشتەجێبووی غەیرە کورد لەکوردستاندا، گرنگە بپرسین چۆن لەڕێگەی زمانەوە هەستی (بوون بە بەشێک لە هەموان) لەناخی ئەو تاکەدا درووست بکەین؟ ئەگەر ئەو تاکە توانی بەکوردی بدوێ، بنووسێ، بخوێنێتەوە و ڕێز لە نەریتە کۆمەڵایەتییەکان و یاساکانی هەرێم بگرێت، ڕاستەوخۆ نابێتە تاکێکی کوردستانی؟.

ئەنتۆن د سمث پێی وایە نەتەوەی مۆدێرن زۆرجار لەسەر بنەمای مێژوو، بیرەوەری، هێما و ناسنامەی کۆمەڵە ئەتنیکییە پێشووەکان بنیات دەنرێت. بۆچونەکانی سمث بۆ ئەم باسە زۆر گرنگن، چونکە تیۆرییەکەی ڕێگە دەدات بڵێین ناسنامەی کوردی تەنیا بە دامەزراوە مۆدێرنەکان دروست نەکراوە؛ بەڵکوو مێژوو، زمان، بیرەوەری، ئەدەبیات، هێما وپەیوەندی بە خاکیش لە دروستکردنی ئەو ناسنامەیەدا ڕۆڵیان هەیە و دەبێت. ئەم بۆچونەی سمث بۆ باسکردنی گۆڕانی دیمۆگرافی گرنگە، چونکو ئەگەر ناسنامەی نەتەوەیی لەسەر بیرەوەری و هێما و پەیوەندی بە خاک بنیات نرابێت، ئەوا گۆڕانی

دیمۆگرافی دەتوانێت لەلایەن کۆمەڵگەوە وەک پرسیارێک سەبارەت بە بەردەوامیی ناسنامە ببێتە پرسێکی هەستیارو ڕەنگە زۆربەی نیگەرانییەکانی کاک هەمەریش لەم سنگەیە بێت. بەڵام لەهەمان کاتدا گرنگە ترس وهەڕەشە لە سەر گۆڕینی دیمۆگرافی هێچ کات نەبێتە پاساو بۆ فەرامۆشکردن و بەقوربانی کردنی مافی تاک و نیشتەجێ بوون.
جیاکردنەوەی ئەم دوو چەمکە گرنگە بە ئەوەی گفتوگۆکەمان سنووری «نیگەرانی» و «ڕەتکردنەوە» تێپەڕێنێت. گرنگە پرۆسەی هەوڵی پاراستنی دیمۆگرافی کوردستان هاوتەریب بێت لەگەڵ ئازادی نیشتەجێ بوون بۆ ئەوانەی کە دەیانەوێ ببێنە بەشێک لە کۆمەڵگای کوردستانی.
بۆ نمونە، هەروەک کاک هەمەر خۆشی ئاماژەی پێکردووە، مافی ئازادی نیشتەجێبوون بە هاووڵاتییان لە دەستووری عێراقدا بەڕەسمی ناسراوە و هەرێمی کوردستان پابەندە بەوە دەستورەوە، بەڵام کاتێک هاوڵاتییانی غەیرە کورد ڕوو لە کوردستان دەکەن و لەبری ئەوەی ئەم (هاتنی بەڵێشاوە بە بەردەوام بوونی سیاسەتی تەعریب) پێناسە بکەین ، گرنگە بپرسین چۆن بتوانین ناسنامەی کوردستانی بوون بپارێزین؟ بەڕێی سەرباری بوونی هێما و پەیوەندی تاکی کوردستانی بە خاکی کوردستانەوە، مێژووی ناوچە کوردستانییەکان پڕە لە قوربانی و پاکتاوکردنی سیستەماتیک لەلایەن دەوڵەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراقەوە. بەڵام لە بری ترس و کاردانەوە و گەڕانەوە بە ڕابردوو و ئاراستەکردنی گازەندەکان لەچوارچێوەیکی سنورداردا، بە ناواقعی و غەیرە کوردستانییە کۆلێک لەو نموونانە کە دووبارە لە درێژەی باسەکەدا باسیان دەکەین و (کاک هەمەر بە نموونەی نا واقعی و غەیرە کوردی و نەشیاو بە ناوچەکە دەیان بینە) بەدوای چارەسەری شیاو گونجاودا بگەڕێین؟
هەوڵدان بو وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە گرنگە چونکو هەوڵدانە بە دوورکەوتنەوە لە تێڕوانینی کاردانەوەی سۆزداری و دەرچوون لە بازنەی پاوانکردنی یەکتری کە ڕژێمە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق برەویان پێداوە و کاریان پێکردووە. لێرەدا گرنگە لە ڕێگەی باسکردنی چەمکی مێژوو، چەمکی گۆڕینی دیمۆگرافی یان مافی نیشتەجێبوون، ئاوێتە بوون یاخوود integration ” “ ، کۆپی کردن یاخوود فێربوون لە ئەزموونی وڵاتە پێشکەوتووەکان دەستمان بە وەڵامی ڕەشن و گونجاو بگات.

ڕاستە مێژوو نابێت لەبیر بکرێت، بەڵام نابێت تەنیا پاساو بێت بۆ هەڵوێستی سیاسی.

هیچ کەسێک ناتوانێت ئەزموونی کورد لەگەڵ سیاسەتی تەعریب،

گواستنەوەی زۆرەملێ، ئەنفال، کیمیاباران و گۆڕینی دیمۆگرافیی ناوچە کوردنشینەکان پشتگوێ بخات. وە بەندە ئەگەر لە کوردستان بژیم یاخوود هەرجێگەیەکی تری دنیا، ناتوانم نکۆڵی نەک لە کوردستانی بوون، بەڵکو کەرکوکی و گەرمیانی بوونم بکەم، کە چەندە سیاسەتەکانی تەعریب و ئەنفال و پاکتاوکردن ڕاستەوخۆ ڕچکە و سارا پای ژیانی من و خێزانەکەم و کەسە نزیکەکانمی بە هەتا هەتایە گۆڕی.

من لەو باوەڕەدا نەبووم و نیم کە سیاسەتی تەعریب لە عێراقدا تەنها هەڵەیەکی تاکە کەسی بوو، یاخوود دەوڵەتی عێراق نیازێتی بەشێوەیەکی مەدەنیانە پرسی نەتەوەکان و تێکەڵبوونیان بەیەکتر وەک شوێنەکانی تر (دنیای ڕۆژئاوا) چارەسەر بکات. وە هیچ کاتێک سروشتی دەستەڵاتە یەک لەدوای یەکەکانی عێراق بە هیچ شێوەیەک نیازپاکی و تێکەڵبوونی دانیشتوان نەبووە. بەڵکوو لەزۆربەی قۆناغەکاندا بە شێوەیەکی سیستەماتیک نیازی بەعەرەبی کردنی ناسنامەی شارە کوردستانیەکان یەکێک لەسیاسەتە سەرەکیەکانی هێزە عێراقیەکان بووە.

من تەواو هاوڕام لەگەڵ کاک هەمەردا سەبارەت بە ساڵڕۆژ نەبوونی برینی ئەنفال و پاکتاوکردن و ڕاگواستن لەسەر کورد بون. وە ئەو شایەتیەش بەکاک هەمەر دەدەم کە ئەو بەس خەریکی نووسین نەبووە، بەڵکو گوند بە گوندی گەرمیانی بەسەرکردوەتەوە بە ئەوەی ئازارەکانی کەسە نزیکەکانی من بەدنیا بگەیەنێت. بەڵێ ئەو مێژووە نابێت وون ببێت، وە من خۆم بەکەمتەرخەم دەزانم سەبارەت بەگوزارشتکردن و باسکردنی چەنێتی وونبوونی کەسە نزیکەکانی خۆم لە گوندەکانی عەلی موستەفا و تاوەربەرز و مامشە و قەچەلی و چەندین شوێنی تر. بەڵێ من کەمتەرخەمم. بەڵام گرنگە بەتەنها مێژوو نەبێتە بنەمای هەموو سیاسەتێکی داهاتوو بیرکردنەوەیەکی داهاتوومان. ڕەنگە پێویست نەکات هەزاران ساڵ بگەڕێینە دواوە بۆ ئەوەی کەسانی غەیرە کوردستانی بهێنینە ئەو باوەڕەی کە کە سەرەتا لەناوچەکەدا ژیاوە، یاخوود چونکو میژوو ئاوا بووە، پێویستە نەتەوەکان هەمیشە لە دەخی ترس و گوماندا بمێننەوە. لەبری کارێکی وا گرنگە بپرسین چۆن مێژوو ببێتە بنەمای هۆشیاری، نەک بەربەستی گەورە و تووڕەیی و ترس بە دروستکردنی داهاتوویەکی ئارام و سەقامگیر لە کوردستاندا؟

گرنگە هەڵوەستە لە سەر ئەوە بکەین کە ئەگەرچی تەعریب لە ڕابردوودا بە زۆر و دەسەڵاتی دەوڵەتی ئەنجام دراوە، ئەمە چۆن هاتنی تاکێکی عەرەب یاخوود هەرنەتەوەیەکی تر لە هەڕەشە بە سەر گۆڕینی دیمۆگرافی کوردستان بگۆڕین بۆ جەسپاندنی زیاتری کوردستانی بوونی ناوچە کوردستانیەکان؟ وەڵامێکی سادە بۆ ئەم پرسیارە ئەوەیە

کە ئەمە پێویستە جەخت لە دروستکردنی دامەزراوەکانی حکومڕانی بکەین، وە لەڕێگەی دامەزراوەکانەوە و بەداڕشتنی پلان و سیاسەتی درووستەوە هیچ گرووپێک نەتوانێت لە داهاتوودا بە زۆر ناسنامەی گرووپێکی دیکە بگۆڕێت. لەمەش گرنگتر ناسنامەی هەرێمی کوردستان و کوردستانی بوونی نەبەستینەوە بەڕێژەی دانیشتوانەوە یاخوود یەک نەتەوەوە، چونکو کوردستان بەتەنها خەڵکی کورد تێیدا ناژێت. کوردستان وەک زۆربەی ووڵاتانی دنیا نیشتیمانێکی فرە نەتەوەیە، بۆیە وەگرنگە کرۆکی سیاسەت و پلانەکانی دامەزروەکانی دادپەروەری بە لەنێوان دانیشتوانی هەرێمی کوردستاندا لەڕێگەی سازدانی هەستی کوردستانی بوونەوە، وەلەڕێگەی دادپەروەریە دەکرێت گەرەنتی پاراستنی ناسنامەی کوردستانی بوون مسۆگەر بکات.

جیاوازی نێوان «نیشتەجێبوون» و «پڕۆژەی گۆڕینی دیمۆگرافی»

لەرەخنەکانی کاک هەمەردا ڕۆشن نییە کە ئەگەر کەسێکی عەرەب، تورکمان، ئاشوری یان لە هەر پێکهاتەیەکی تر کە ڕوو لە کوردستان دەکات بۆ کارکردن، خوێندن، ژیان و نیشتەجێبوون، چون بتوانین لە «پڕۆژەی تەعریب» دایماڵین و نەچێتە خزمەت سیاسەتی تەعریبکردنەوە؟ ئەم پرسیارە گرنگە لەبەر ئەوەی هەرێم ڕەنگە پێویستی بە هێزی کار هەبێت، ڕەنگە زانکۆکانی بەبەراورد بە زانکۆی شارەکانی تری عێراق لەپێشتر بن. ڕەنگە ئارامیی و پێشکەوتنێک کە لە کوردستان فەراهەم بووە هاندەر بێت بۆ زۆر خانەوەدا کە بیانەوی لەهەرێمی کوردستاندا ژیان بکەن. پێویستە هەریەک لەم هۆکارانە بە هاتنی بەلێشاو بۆ هەرێمی کوردستان لە چوارچێوەی پلانی ڕۆشن و سیاسەتی قوڵکردنەوەی ناسنامەی کوردستانی بوونی هەرێم ڕێکبخرێنەوە. بەدواداچوون و هەڵدانەوەی لاپەڕەکانی مێژوو زۆر گرنگن، بەڵام گرنگە بپرسین کە ئایا هەنگاوەکانی یەکە ئیدارییەکانی هەرێمی کوردستان چی جۆرە بایەخێکیان بە سیاسەتی کوردستانی بوون داوە؟ گرنگە دەستەڵات بەهەموو ئەو تێبینیانەی کە لەسەری هەمانە بکەوێتە دارشتنی یاساو پلان بۆ مامەڵەکردنی جیاواز لە نێوان نیشتەجێبوونی تاک لە کوردستاندا لەلایەک وە پرۆژەی گۆڕینی دیمۆگرافی کوردستان لەلایەکی تر. گرنگە لە ڕێگەی سیاسەت و نیازی ئاوێتە بوونەوە بتوانین تەوژمی هاتنی هاوڵاتیانی عەرەب داماڵین لە نیاز یاخوود بوون بە بەشێک لە پرۆسەی تەعریبکردنی کورستان بە کەلک وەرگرتن لەو ڕێگاچارانەی کە لەدنیادا بۆ بەرگرتن بە گۆڕینی دیمۆگرافیا و ناسنامەی هەرێمەکان بەکار هاتوون. باسکرنی کەنەدا، سویسرا یاخوود هەرشوێنێکی تری دنیا بەو مانایە نییە کە من خۆم جیا بکەمەوە

لەخەڵکی کوردستان و وەک غەیرە کوردێک لەسەر با بەتەکان قسە بکەم. نا بۆ من زیاتر کەڵک وەرگرتنە لەو ڕێگا چارانەی کە بۆ پاراستنی پارسەنگی نەتەوە جیاکان لە سنووری ووڵاتێکدا بەکار هاتوون. دوورکەوتنەوەیە لە هەڵوێستی سۆزنواندن و ڕۆڵی قوربانی گێڕان و نزیک بوونەوەیە لە چۆنێتی کەڵک وەرگرتن لەو نموونانەی کە گرفتەکانیان هاوشێوەی ئێمەن. گرنگە لەبری خۆبەستنەوە بە پاساوی ئەوەی کە کوردستان و عێراق نابن□ ب□راورد بکەین لەگەڵ ووڵاتانی پێشکەوتوودا و ڕەفتاری دژە مر□یانەی سەرانی سەربازی سوپاکانی عێراق بە نمون□ ب□ه□نینەوە، لەو ڕێگا چارانە ووردبینەوە و بزانین چەندە گونجاون بۆ فەراهەمکردنی ئارامی و سەقامگیری زیاتر. گرنگە ئێمە بەدوای ڕێگا چارەیەکدا وێڵ ببین کە خەڵکی کوردستان یەکسان بکات لەگەڵ ئەو نەتەوانەی کە لەناوچەکەدا بۆ چەندین سا□ ل□گەڵ ئێمەدا ژیان دەکەن.

هەرچەندە ئێمە بەدواداچونێکمان لەبەردەستا نییە کە پێمان بڵێ بیرکردنەوەی گشتی تاکی عێراقی چۆنە، مێژووی دەستەڵاتەکانی دەوڵەتی عێراق گەواهی ناسوێنالیستێکی نەژادپەرستی دژە خەڵکی کوردستان بووە. وە خۆشخەیاڵییەکی گەورەیە کە ئەگەر پێمان وا بێت کۆمەڵگای عێراق و بەتایبەت شارە غەیرە کوردستانیەکان هەمان شێوەی ئەو ووڵاتانەیە کە ئێمە بە نموونە باسمان کردوون. بەڵام ئەگەر ئێمە لەو باوەڕەدا بیین کە کامڵ بوونی م□د□نی حکومڕانی پرۆسەیەکی دڕێژخایەن و پێویستی بە پشوودرێژی هەیە، پێویستە بۆ پرس و کێشەکانی کوردستانیێش بیر لەڕێگاچارەی درووست بکەینەوە لەبری گەڕانەوە بۆ یاخی بوون و گەڕانەوە بۆ گێڕانی ڕۆلی قوربانی. بەڵێ لە عێراقدا هێشتا ڕێککەوتنە نهێنیەکان ئاراستەی سیاسەتکردن دیاری دەکەن، بەڵی دەست□وەردانی ووڵاتانی ناوچەکە لە کرۆکدایە. بەڵام ناکرێت ئێمە ئاماژە بۆ ئەو ڕێگاچارانە نەکەین کە تاکو ڕادەیەکی باش سەرکەوتوون.

«ئاوێتەکردنی مەدەنی» بە مانای «ئاوێتەکردنی نەتەوەیی» یاخوود توانەوەی کورد نییە

لە وتارە سیاسیەکاندا سەبارەت بە پرسی پێکەوە ژیان و پاراستنی بەرژەوەندی نەتەوەیی خەڵکی ڕەسەنی ناوچەیەکی دیاریکراودا ئەرکی سەرەکی ل□ ئەستۆی دامەزراوەکانی دەوڵەتدایە. لێرەدا هەروەک کاک هۆمریش پرسیوێتی کە ئایا هەرێمی کوردستان توانای بڕیاردان یاخوود جێبەجێکردنی مەرجی زمان و کولتووری هەیە؟ دڵنیام هەموو دەزانین کە لە هەرێمی کوردستان شتێک نییە بەناوی حکومەتی هەرێمی

کوردستان. بەداخەوە بەبێ بوونی دەستەڵاتێک کە بتوانین پێناسەیەکی سادەی حکومەتبوونی بۆ بکەین، ڕەنگە زۆرێک لە بەرامبەر باسێکی لەم بابەتە لەئێستادا بێ ئومێد بن. بەڵام لێرەدا گرنگە بگەڕێینەوە سەر ئەو خاڵەی کە باسمان کردبووە (بە بەرگرتن بە سیاسەت و نیازی تەعریبکردن) کە ئەویش بابەتی تێکەڵبوونی یاخوود ئاوێتەکردنی مەدەنیانەیە «Civic Integration» . ئەم بابەتە پێویستە ببێتە جێگەی باس و بزوێنەری ئاراستەکان وەک بەرپەرچدانەوە بە نیاز یاخوود سیاسەتی تەعریبکردن. ئاوێتەکردنی مەدەنی لە شارە کوردستانیەکاندا دەبێت واتای ئەوە بێت کە:

- تاکی هاتوو پێویستە زمانی کوردی فێربێت بۆ ئەوەی بتوانێت لە ژیانی گشتی بەشدار بێت؛
- یاساکانی هەرێم بزانێت و ڕێزیان لێبگرێت؛
- بەشداریی ژیانی مەدەنی و کۆمەڵایەتی بکات؛
- لە هەمان کاتدا مافی پاراستنی ناسنامە و کولتووری خۆی هەبێت.

ئەمە خاڵانە دەتوانن بەبێ ئەوەی پێویست بکات هەمووان هەوڵی بۆ یەک نەتەوەکردن یاخوود سڕینەوەی یەکتری بدەن جۆرێک لە هاووڵاتیبوونی هاوبەش لە جوگرافیای کوردستاندا دروست بکەن. گرنگە لەڕێگەی ئەم هەنگاوانەوە هەستی تاکێکی غەیرە کورد بگوڕدرێت بۆ هەستی (یەکێک لە ئێمە). کاتێک ئەو تاکە بەهەمان زمان قسە دەکات، بەهرەمەندە لە هەمان یاسا و بەشدارە لە هەمان بۆنەی کۆمەڵایەتی و کەلتوریدا، وە زمانی هەڵسوکەتی ڕۆژانەی، لەدەرەوەی ژیانی تایبەتی تاکە کەسی، زمانی ڕەسمی هەرێمە، ڕاستەخۆ دەبێت بە تاکێکی کوردستانی بەبێ گۆڕین یاخوود لەبەرچاوگرتنی ناسنامەی ئیتنیکی.

ئەزموونی کەنەدا و سویسرا و شوێنە پێشکەوتووەکان نابێت کۆپی بکرێت، بەڵام کەڵکیان لێ وەربگیرێت

لە ڕەخنەکانی کاک هەمەردا لە شوێنێکدا دەڵێت کە ناتوانرێت بە سادەیی مۆدێلی کەنەدا یان سویسرا لە دۆخی عێراقدا تاقێبکرێتەوە. ئەمە دەکرێت لێرەداجیاوازیی نێوان کۆپیکردن و یاخوود کەڵک وەرگرتن باس بکەین. مەبەستی سەرەکی لە ئاماژەکردن بەو ئەزموونانە بەو مانایەیە کە ئایا ئەو بنەما دامەزراوەیی و هەنگاوە سیاسیانەی کە ئەوان بەکاریان هێناوە دەتوانێت بۆ لەبەرچاوگرتنی تایبەتمەندی کوردستان کەڵکیان لێ وربگیرێت؟ بۆ نمونە، لە کەنەدا، ناسنامەی کۆمەڵە جیاجیاکان بە یاسا و دامەزراوە و لەڕێگەی سیستەمی فیدراڵەوە پارێزراوە. لە سویسراش بەشێکی زۆر لە هاوسەنگییە نەتەوەییەکان لە ڕێگەی دامەزراوەکان و دابەشکردنی دەسەڵاتەوە

بەڕێوە دەبرێت. لەوانەیە ئەوەی کوردستان پێویستی پێیەتی مۆدێلێکی خۆماڵیی هاوسەنگیی ناسنامە و هاووڵاتیبوون بێت کە هەرێم دەمێکە دەیتوانی لەڕێگەی دەستورەکەوە ئەم پرسەی یەکاڵا بکردابایەوە.

ئەمە دەزانین کە گرفتی گۆڕینی دیمۆگرافیی کوردستان لەچوارچێوەی سات وسەوداکانی سەرانی دوو زۆنەکەی هەرێمی کوردستان کەمترین بایەخی پێدراوە. بەڵام ئایا بەڕەسمی دان بەهەرێمی کوردستاندا نەنراوە وەک هەرێمەکی تایبەت لە دەستووری عێراقی فیدراڵدا؟ بە نمونە ووڵاتی کەنەدا نمونەیەکی بەرچاوە بۆ نەک بەتەنیا ڕێزگرتن لە کیوبێک، بەڵام بۆ چۆنێتی کارکردن لەسەر درووستکردنی هەستی ناسیۆنالیزمێک کە نە نەتەوە دەسەڵاتەوە و نە بایەخی تایبەتی پێدەدا، ئازادی نیشتەجێبوون کراوەتە هۆکارێک بۆ گەشەی ئابووری ودەستگیربوونی لە هێزی کار. هەستی سەربەخۆی لەهەرێمی کوێبێکدا تاکو ئێستا لەناو نەچووە، وە زۆر هۆکار هەن بۆ ئەم خۆ پاراستنە.

بۆ نمونە، هەرکەسێک ڕوو لە کوێبێک بکات پێویستە فێری زمانی فەڕەنسی ببێت. وە بەپێچەوانەوە، ئەگەر تاکێک بیەوێت فێری زمانی ئینگلیزی بێت، هەرێمی کوبێک هیچ هاوکارییەکی مادی ناکات، ئەمە لەکاتێکدا، ئەگەر هەمان تاک بیەوێت فێری زمانی فەڕەنسی ببێت هەموو کۆمەکێکی مادی و مەعنەوەی دەخرێتە خزمەتیەوە بۆ فێربوونی زمانی فەڕەنسی. هەر بۆ خۆپارستن لە هاتنی بەلێشاوی پەناهەندەی ئیگلیز زمان، لە کویبێکدا تابلۆو ڕێنمای و ناوی شەقام و شوێنە گشتییەکان هەمووی بەزمانی فەڕەنسییە. بۆ ئەوەی مۆڵەتی کارکردن یاخوود بزنسکردنەوەت پێبدرێت دەبێت زمانی فەڕەنسی بەباشی بزانیت.

بێگومان لەگەڵ باسکردنی ئەم نمونانەدا، من و کاک هەمەریش ڕووبەرووی پرسیاری ئەوە دەبینەوە کە ئایا شتێک هەیە بە ناوی حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە؟ یاخوود دوو حزبی سیاسی کە کوردستانیان دابەشکردوو بەسەرخۆیاندا و بەناوی حکومەتی هەرێمەوە سەرەوەر و حاکمن لە توانیاندا هەیە ئەو جۆرە هەنگاوانە بنێن؟

بەداخەوە لە ئێستادا هەرێمی کوردستان لەخراپترین حاڵەتی بە ئاسەیدای لەبارەی حکومڕانییەوە، بۆیە ئەگەر حکوومەتێک نەتوانێت یاسای هەبێت یاخوود بەرژەوەندی خەڵکی کوردستان ڕەچاو بکات، چۆن دەتوانێت سیاسەتی ئاوێتەکردنی مەدەنی جێبەجێ بکات. وە ئەگەر دوای ئەو هەموو ساڵە هێزە سیاسییەکانی هەرێم نەیانتوانیوە دەستورێک بۆ هەرێم ئامادە بکەن و تێیدا پێناسەی کوردستانی بوون مافی تاک دیاریکرابێت، چۆن دەتوانرێت داوای فێربوونی زمان لە نیشتەجێبووانی تازە هاتوو بۆ هەرێمی کوردستان بکرێت؟ ئەگەر لەساتوسەودای بازاڕی خانوبەرە و زەوویدا بە تەنیا سوود و قازانج لەبەرچاوبگرێت و هیچ ڕێنماییەکی سەبارەت بە پاراستنی بەرژەوەندی

گشتی نەتەوەی نەبێت، چۆن دەتوانێت ڕێگە لە گۆڕینی دیمۆگرافی بە شێوەی یاسایی بگیردرێت؟ ئەم پرسیارانە هەمووی دەچنە چوارچێوەی پرسی دەوڵەتدارییەوە بەشێوەیەکی گشتگیر کە بەنیگەرانییەکی زۆرەوە کەمترین قسەیان لەسەر کراوە..

بۆ دەستڕاگەیشت بە وەڵامی درووست بۆ ئەم پرسانە، پێویستە چاوەڕوانی لە حیزب وەلا بنێن و بەتەنها بۆ بەرگرتن لە هاتنی کەسانی غەیرە کورد یاخوود هاوڵاتیانی عەرەبە لە تاستی تاکە کەسیدا سەیری ئەم گرفتە نەکەین. گرنگە بە باسکردنی قوڵ لەسەر سەقامگیرکدنی دادپەروەری، بنیاتنانی دامەزراوەی بەهێز، یاسای ڕۆشن، دادگای سەربەخۆ و بەر بە نیازەکی لەوجۆرە بگرین؟ ئەگەر پرسی دیمۆگرافی تەنیا بە شێوەی «هاتنی تاک بە هەڕەشە» ببینین، بێچون و هەوڵەکان دەکەونە ژێر کاریگەری کاردانەوی سەزداریەوە. بۆیە گرنگە کوردستانی بوون و سازدانی هەستی تاکی کوردستانی بریتی بێت لە (من مافی تۆی تاک بە ڕەگەز و زمان و ئایین ڕەت ناکەمەوە؛ بەڵام تۆش نابێت مافی من بە کۆمەڵگەیەکی مێژوویی و سیاسی ڕەت بکەیتەوە). سازادانی ئەم تێگەیشتنە گشتییە گرنگە چونکو هەنگاوەکی سەرەکییە بۆ پێشنیازی (ئاوێتەکردنی مەدەنی) و گۆڕینی گفتوگۆ لە پرسی (کێ بێت و کێ نەێت) بۆ پرسی چۆن مافی نیشتەجێبوون ببێتە مایەی بەهێزکردن و پاراستنی ناسنامەی کوردستانی بوون لەڕێگەی پڕۆژەیەکی نوێی دەوڵەتدارییەوە.

سەرچاوەکان:

- Schelling, Thomas C. (1960). The Strategy of Conflict. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, John. (2005). Political Liberalism: Expanded Edition. New York: Columbia University Press.
- Walzer, Michael. (1983). Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality. New York: Basic Books.
- Human Rights Watch. (2003). Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities: The Arabization of Kirkuk. Human Rights Watch.
- Human Rights Watch. (2004). Claims in Conflict: Reversing Ethnic Cleansing in Northern Iraq. Human Rights Watch.
- Kymlicka, Will. (1995). Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Oxford

.University Press
- Kymlicka, Will. (2007). Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity. .Oxford: Oxford University Press
- Taylor, Charles. (1994

(ڕۆمانی فەینی پردەکان لە نێوان چێژی دەق و ساتمەکانی گێڕانەوەدا).. پ. د. نەجم ئەڵوەنی

ئەم ڕۆمانە دووەم ڕۆمانی (دڵشاد کاوانی)یە کە چاپی یەکەمی لە ساڵی (٢٠٢٣) لە چاپخانەی (پاندا) دەرچووە. بە درێژایی (٣٤٥) لاپەڕە کۆمەڵێ ڕووداو دەگێڕێتەوە کە بەسەر کۆمەڵێ کارەکتەری خەیاڵییدا هاتووە، لەوانە سیراجەددین و تاجەددین و ئاپێپ و سوبحلئەزەل و بەهادوور و کۆمەڵێ کارەکتەری لاوەکی وەک ئەوانەی لە حەقخانە دەژین و بڕوایان بە کتێبی قینات هەیە.

ڕۆماننووس لە کەشێکی خەیاڵییدا باسی ململانیی نێوان ئاینەکان دەکات و لە زاری کارەکتەرەکانەوە ئەوە دەیەوێ بە خوێنەر بڵێ کە ئەو ململانێیە لە گەوهەردا بۆ مەبەستێکی سیاسی و لە پێناو دەسەڵاتدا بەرپابووە، بەڵام لە بەرگێکی ئاینیدا خۆی نوواندووە ، و دواتریش ڕابەرانی ئاینی حەقە لە نێو خۆیاندا بەشەڕ دێن و بە دڕندەترین شێوە لەگەڵ یەک دەجەنگێن. بۆ نموونە ئاپێپ هێرش دەکاتە سەر خانەی کۆوشەن و سوبحلئەزەل دەگرێ و لە سێدارەی دەدات، بەهادوور بە کوێری و لاڕی ڕیسوا دەکرێ و لەسەر جادە فڕێ دەدرێ و دەبێتە سواڵکەر و سیلەنی پیر پاش دادگاییەکی ئاشکرا ناچار بە خۆکوژی دەکرێ. پاشان لەلایەن زەینەفەنی قارەک و گوێشەنی بەستامی کە هەردووکیان خوشکەزای سیلەنی پیرن، کودەتا بەسەر ئاپێپدا دەکرێ و دەکوژرێ و تەواوی کتێبەکانی قینات دەسووتێنرێن و دەسەڵاتێکی

کۆماری بێ ئاین لە لایەن زەینەفۆنی قارۆک و گوڵشەنی بەستامییەوە دادەمەزرێ.

لەم ڕۆمانەدا بەهادوور و سوبحلئەزەل بەیاوەری نەدیمی نەدیو گەشتێکی خەیاڵی بۆ بیابانی (نەقەب) دەکەن و لەوێ لە یەکتر دادەبڕێن و کچێکی وردیلەی سینەساف بەهادوور دەدۆزێتەوە و لە مردنی ڕزگار دەکات و دەیباتە شارێک دەکەوێتە نێو بیابانەوە، لەوێ چاوی بە کۆمەڵێ سەرکردە دەکەوێ، لەوانە مهاتما گاندی کە خەریکی خوێندنەوەی کتێبێکە لەبارەی خۆشناو و خۆشناوەتی و ئارەزوو دەکات بەسەردان بێتە ناوچەی بالیسان. هەر لەوێ چاوی بە جیڤارا و ترامپ و هتلەر و ستالین و ئیبنی سینا و ماندێلا و سەدام دەکەوێ. ئەوەی سەیر و سەرنچڕاکێشە لە دیوانەکەی سەدامدا دەبینێ لەیلا قاسم و محەمەدی کوڕی عومەری خاوەر دەژین و لەیلا بەدەم گۆرانییەوە سی دوو ساڵە ساقۆ و جلە سەربازییەکانی سەدام دەشوا کەچی خاوێن نابنەوە و هەر خوێنیان لێ دەچۆڕێ، محەمەدیش لە ساڵی ۱۹۸۸ وە بێ نان و ئاو هەر خەریکی گەمەکردنە. سەردانەکانی بەهادوور بە یاوەری کچە وردیلەی بیابان، هەمان ئەو گەشتەی نێو داستانی (کۆمیدیای خواوەندی) (دانتی)مان بیر دەخاتەوە کە بەیاوەری ڤێرجل و پیاتریس بۆ دۆزەخ و بەهەشت و دیتنی قەشە و پیاوە ئاینییەکان و کەسانی دیکەی دەکەن. دیوارەکانی شاری نێو بیابان و قەڵا یەکەی لەلایەن داروینەوە دروستکراوە و نا بێ ئەوانەی لەوێ دەژین لە عەتەبە و دیوانی خۆیان بێنە دەرەوە و تێکەڵی یەک ببن ئەگینا وەک کچە وردیلەی بیابان بە بەهادوور دەڵێ تەواوی ئەو شارە لەڕووی ئاسایشەوە دەشێوێ، چونکە زۆربەی دانیشتوانەکەی دژ بە یەکن، یان سەردەمێک دۆستی یەک بوونە و ئێستا دوژمنی یەکن. لەڕێی ئەو کچە وردیلە مەمک بڕاوەوە گوێی لە کارەساتی ئەنفال دەبێ و ئەو کچە یەکێک بووە لەوانەی لە مردن ڕزگاری بووە وەک خۆی باسیکردووە، بەڵام سەربازەکان بەکۆمەڵ دەستدرێژییان کردووەتە سەری. ئەم کچە لەلایەن نەدیوەوە کە ئەفسەرێکی سوپا بووە ڕزگار کراوە و هێناوێتی بۆ ناوچە شاخاوییەکان، بێ ئەوەی بزانێ ئەمە کچی خۆیەتی و داویەتی بە جووتیارێک، ئەو جووتیارەش وەک کچی خۆی خۆشی دەوێ@ و ژیانی دەپارێزێ، کەچی دواتر هەر لەلایەن نەدیمی نەدیوەوە دەکوژرێ کاتێ داکۆکی لەو کچە کردووە و هەوڵیداوە ڕێگری بکات بۆ ئەوەی نەدیم و سەربازەکانی دەست درێژی بۆ سەر ناموسی ئەو کچە نەکەن کە لە بنەڕەتدا کچی خودی نەدیمە و ئێستا نایناسێتەوە، چونکە بە منda□ی لە تەمەنی سێ ساڵیدا لەبەر هەژاری و نەبوونی لەسەر داوای ئەو و بە ڕەزامەندی ئاپۆپی برای لەلایەن پوورە پەتییەوە دراوە بە

کەسێک و ئەویش نازانێ ئەو کەسە کێیە، ڕێبوارە یان قەرەجە و لە شوێنێکی دیکەی ڕۆمانەکە کە دواتر باسی دەکەم، بابی کچەکە دەڵێ گوایە قەرەجێک فڕاندوویەتی. ئەم کچە لە ئەنجامی ئەو دەست درێژییانە سێ منداڵی دەبێ، تەنانەت سەربازەکانیش نازانن ئەو منداڵانە لە کێیانە، بەڵام نەدیم بە منداڵی خۆی دەزانین. ئاپۆپ ڕێی دەکەوێتە ئەو شوێنەی ئەو کچەی لێیە و لە ڕۆمانەکەدا وەک (لۆقەنتە)یەک ئاماژە بەو ماڵەکراوە کە ئەو ژنە و سێ منداڵەکەی لێی دەژین. ئاپۆپیش کاری سێکسی لەگەڵ دەکات بێ ئەوەی بزانێ ئەمە خوشکی خۆیەتی، بەڵام ژنەکە دوای دوو ساڵ پێکەوە بوون پێی دەڵێ کاتێ لەگەڵم جووت دەبی هەست دەکەم ئەم کارە لەگەڵ برایەکی خۆمدا دەکەم. ئەمەش ئاماژەیەکی ناڕاستەوخۆیە بۆ ئەوەی کە دواتر ئاشکرا دەبێ کە ئەو ژنە کچی نەدیمی نەدیوه و خوشکی ئاپۆپە.

ڕابەرانی ئاینی حەقە، بەپێی ڕێساکانی کتێبی قینات بەشێک لە پیاوانی پەیڕەوکەری ئاینەکە دەخەسێنن و بەشێک لە ژنەکان مەمک دەبڕن بۆ ئەوەی هەستی سێکسییان بکوژن و وەک کۆیلە بۆ خزمەتی خۆیان بەکاریانبهێنن. هەرژنێکیش لەوانە کاری سێکس بکات دەبێ خۆی بکوژێ بۆ ئەوەی گوناهەکەی پاک ببێتەوە.
ئەم ڕۆمانە دەیان ڕووداوی سەیر و سەمەرەی لەخۆ گرتووە و واقیع و ئەفسانە و خورافەی تێدا ئاوێتەکراوە و پێویستە خوێنەر زۆر بە وردی بەدوای سەرەداوەکانیاندا بگەڕێ بۆ ئەوەی پەیوەندی نێوانیان بدۆزێتەوە. هیچ ڕووداوێک لەم ڕۆمانەدا نییە کە خوێنەر بتوانێ بەسەریدا باز بدات و بە وردی و قووڵی نەیخوێنێتەوە، ئەگینا ناتوانێ سەرەداوەکان بەیەک بگەیەنێت و سەر لەخۆی دەوەشێنێ. هەروەها لەم ڕۆمانەدا ڕووداوێک نییە بێ هۆ ڕووبدات و ڕۆمانووس بۆ مەبەستێکی دیاریکراو داینەمەزراندبێ.

لەڕووی ه□ونەرییەوە، ئەم ڕۆمانە بە دوو شێوازی جیاواز پێشکەشکراوە: بەشێکی لەڕێی گێڕەوەی هەمووشتزانەوە و بەشێکی دیکەی ل□□□□ی گێڕەوەی هەمەنشتزانەوە. ئەمەش ب□گ□و□رەی بابەت و کارەکتەرەکان گۆڕانی بە سەردا دێ. جاری واش هەیە یەک بابەت بە هەردوو شێوازەکە پێشکەشکراوە وەک لە لاپەڕە(١٦٥ـ١٦٨) دا بەرچاو دەکەوێ کە ڕووداوەکان بە نوورە جارێ بە گێڕەوەی هەمووشتزان و جارێ بە گێڕەوەی هەمانشتزان پێشکەشکراون.. شایانی گوتنە من بابەتەکانم بە گوێرەی ڕۆمانەکە بەسەر (٥٦) شەش بابەتی سەرەکیدا دابەشکردووە کە بە بابەتی (کوشتن) لە لاپەڕە چوار دەست پێدەکات و سیلۆنی پیر باسی دادگایی و دوا ساتەکانی ژیانی خۆی دەکات، و

گەڕانەوەکەی خودییە و سیلەن دەیگێڕێتەوە، دوا بابەتیش لەژێر ناوی (کەتایی هاتنی ئاین و کتێبی قینات) ە کە گەڕانەوەکەی بابەتییە و لە لایەن گێڕەوەی هەمووشتزانەوە باسکراوە.

لەم ڕۆمانەدا زیاتر لە (٣٣) کارەکتەر بەشداری ڕووداوەکانیان کردووە، هەندەکیان سەرەکی و هەندیکیشیان لاوەکین. گرنگترینیان بەهادوور و سوبحلئەزەل و ئاپەپ و نەدیمی نەدیو و سیلەنی و جیقەڵشکن و زەینەفەن و گوڵشەنی بەستامین. ئەم کارەکتەرانە هەندەکیان بەگوێرەی ڕووداوەکان ناویان، یان نازناویان دەگۆڕێ وەک وەک (نەدیم) کە دواتر کاتێ لەڕیزی سوپا هەڵدێ ناوی خۆی دەگۆڕێ بە (زەنکەلەن) یان (سیراجەددین) ی زە برای تاجەددین کە پاش سەرنەکەوتنی کودەتایەکەی بەسەر تاجەددینی برایدا بەرەو بیابانی نەقەب هەڵدێ و ناوی خۆی دەگۆڕێ بە (سیلەنی). هەروەها جیقەڵشکن نازناوی شاژنی بیابان لەخۆی دەنێ. بەپێی یاسا و ڕێنماییەکانی ئاینی حەقە، ڕابەرانی ئاینەکە بەڕووکەش کار بە نەمانی ئاینە جیاوازەکان دەکەن کە بوونەتە هۆی ئەوەی شەڕی خوێناوی لە نێوان گەلان و تایفە جیاوازەکاندا ڕووبدات، هەروەها دەیانەوێ سنووری نێوان گەلان نەهێڵن و کاردەکەن هەموو گەلان بەیەک زمان بدوێن و بە ئەم مەبەستەش زمانی سپرانتۆیان هەڵبژاردووە کە تەنانەت کتێبی قیناتیشیان هەر بەو زمانە نووسیوە، ئامانجی سەرەکیان گوایە دامەزراندنی ئاینی ئاشتی و مرۆڤدۆستییە.

خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانە چێژێکی گەورە بە خوێنەر دەدات و من بەش بەحاڵی خۆم تووشی سەرسوڕمانی کردم. ئەم ڕۆمانە لایەنە شاراوەکانی ژیانی مرۆڤ پیشانی خوێنەر دەدات. بریتی نییە لە گەڕانەوەی هەواڵی چەند ڕووداوێک کە پێشتر خۆمان تێیدا ژیاوین یان ئەزموونمان کردووە. بە شێوازێکی زۆر نوێ نووسراوە، مژدەی لەدایکبوونی ڕۆماننووسێکمان پێ دەدات. ئەگەرچی بەداخەوە سەراپای ڕۆمانەکە تژییە لە هەڵەی ڕێنووس و پێویستە پێداچوونەوەیەکی تەواوی لەم بارەیەوە بە بکرێت.

سەرنجڕاکێشترین بەشی ئەم ڕۆمانە، دوا لاپەڕەیەتی کە لەزاری نووسەری ناوەکی دەقەکەوە بە شێوەیەکی هەمایی پێشکەشکراوە و خوێنەر تووشی هێدمە دەکات کاتێ بۆی دەردەکەوێ تەواوی ئەم ڕووداوانە بریتین لە کۆمەڵێ ڕووداوی خەیاڵی کە پاقلە فرۆشێک پاش ئەوەی لافاو لەژێر پردی (شۆڕش) عەربانە شەق و شڕەکەی تێکدەشکێنێ و پاقلەو هەنارەکەی دەڕژێتە ناو ئاوی لافاوەکەوە و ناچار دەبێ ماوەیەک لە ماڵەوە بێ ئیش بمێنێ و دەرفەتی هەبێ لەو ماوەیەدا ئەم

ڕۆمانە بنووسێ.

ئەو نووسەرە ناوەكييە دەڵێ ڕۆژانە پەڕەى ئەو كتێبانەم دەخوێندەوە پێش ئەوەى بيانكەمە لەفەى پاقلە. كتێبى قيناتيش ئەو كتێبانەبوون كە لێيان تێ نەدەگەيشتم و ڕۆژانە قسەم لەگەڵ ئەو سەركردانەدا دەكرد كە وێنەكانيانم بە عەربانەكەمەوە لكاندبوو. مروو، و نيقێمى سووريش كە لاى ڕابەرانى ئاينى حەقە كرابوونە نيشانە و هێماى ڕابەرايەتى، ئەو دەنكە هەنارانه بوون كە ڕۆژانە به كڕيارەكانم دەفرۆشت، كچە ورديلە جوانەكەش هێمايە بۆ ئەو كچە سواڵكەرەى هێشتا بنى مەمكى دانەنابوو، ڕۆژانە دەهات بە بەلاش پاقلەم دەدايە و لەم ڕۆمانەدا كردوومە بە هێما بۆ ئەو ژنانەى لە حەقخانە مەمكيان دەبڕين بۆ نەمانى حەزى جووتبوونيان. بەهادوور و سوبحلئەزەل بوونيان نييە و سيلۆنى پيريش هێمايە بۆ ئەو چاودێرەى شارەوانى كە ڕۆژانە لەژێر پردێكەوە ڕاوى دەنام بۆ ژێر پردێكى ديكە. بە بڕواى من ئەم نووسەرە ناوەكييە كە بەتەكنيكى ميتاگێڕانەوە ڕووداوەكانى ڕۆمانەكەى گێڕاوەتەوە، هەر خودى ڕۆماننووسى ڕاستەقينەى دەقەكەيە كە تەنيا پۆلى سێى ناوەندى تەواو كردووە و ئێستا خەريكى پيشەى سەرتاشينە لە شارى شەقڵاوە.

بەگشتى ئەم ڕۆمانە زۆر سەرنجڕاكێشە و شايانى ئەوەيە هەموو خوێنەرێك بەتاسەوە بيخوێنێتەوە. ئەوەى جێى داخە ڕۆمانەكە كۆمەڵێ هەڵەى تێك□ووتووە و ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە كە هێشتا نووسەر ئەزموونى كەمە و پێويستى بەوەيە وردتر بنووسێت و زياتر بخوێنێتەوە بۆ ئەوەى باشتر تواناى بەسەر دەقى ڕۆماندا بشكێ و ڕيتمى گێڕانەوەكەى كۆنترۆڵ بكات. لەم وتارەدا هەندێ لەو ساتمانەى گێڕانەوەكە دەخەمە بەرچاو بۆ ئەوەى نووسەر و هەروەها خوێنەرانيش سوودى لێ ببينن:

١ـڕۆماننووس سەبارەت بە چارەنووسى جيقۆ ڕشكنى خوشكى ئاپۆپ و كچى نەدێم دوو بۆ چوونى پێچەوانەى خستووەتە ڕوو. يەكەميان لە لاپەڕە (٧٨) دا باسكراوە كە گوايە مام نەديم لەبەر گريان و هاوارى كچە برسييە سێ ساي□ييەكەى بێزار بووە و داواى لە ئاپوپ كردووە بە پوورە پەتييە بڵێ هەرچۆنێك بێ ئەو كچەيان لەكۆڵ بكاتەوە، ئ□و□يش لەسەر داواى ئەوان دەيدا بە كەسێك نازانێ ڕێبوارە يان قەرەج، كەچى نووسەر لە لاپەڕە (٢٧٧)دا ئەوەى لەبير دەچێ و لە زارى زەنكەلۆن واتـە مام نەديمەوە كە بۆ ئاپۆپ قسە دەكات، ئاماژەى بەوە كردووە كە ژنە قەرەجێك ئەو كچەى ڕفاندووە.

٢ـڕۆماننووس هەوڵيداوە ئەوەمان بۆ بسەلمێنێ كە پاش دابڕانێكى زۆر

ئیتر نەدیمی نەدیو ئاپەپی کوڕی ناناسێتەوە، لە کاتێکدا لە لاپەڕە (٩٤) دا ئاماژەی بەوە داوە پاش دابڕانی یەکەمیان لە ڕێی نێوان شاری خوزستان و عێکەدا کە ئاپەپ لە باوکی بزر دەبێ و پاشان بەهادوور و سوبحلئێزێل لە مزگەوتی (گەورەی قوتب) ئەو دەدۆزنەوە کە وەک موستەعد لەوە خەریکی خوێندنەوەی زانستی ئاینی بووە. کەسەکیش کە لە پلەی موستەعیددا بە نابێ تەمەنی لە (٢٠) ساڵ کەمتر بێ. بە یەکلاکردنەوەی ئەم بەچوونەش سوودمان لە دوکتۆر (سالار تاوگۆزی) وەرگرتووە کە خۆی پێشتر حەوت ساڵ لە مزگەوتدا وەک فەقێ خوێندوویەتی. دابڕانی باوک و کوڕ لەپاش ئەو تەمەنە نابێتە هۆکار بۆ ئەوەی دواتر و لە تەمەنێکی باڵاتردا یەکتر نەناسنەوە.

٣ـ سەبارەت بە چۆنێتی ڕزگاربوونی جیقە یان کچە وردیلە لە ئەنفال کە دەکاتە کچی نەدیمی نەدیو، دیسان نووسەر ساتمەی کردووە، و لە لاپەڕە (١٨٨ـ١٩٠)دا لە زاری ئەو کچەوە کە بە بەهادوور باسی کردووە دەڵێ یەکێک لەوانەی لە ژێرەوە بوون بە تووندی پاڵی پێوە نام و لە چاڵە خۆڵەکە منی کردە دەرەوە، کەچی نەدیمی نەدیو کە لە لاپەڕە (٢٧٥) دا قسە بە ئاپەپ دەکات دەڵێ لەو ڕەشە کوژییەدا بە دزییەوە ئەو کچەم لەژێر دەمی شەفەلێک دەرهێنا و لەمردنم قورتارکرد.

٤ـ هەر لە باسی ئەنفال و چۆنێتی ئەنجامدانی ئەو پرسە بەدناوەدا، دیسان نووسەر ساتمەی کردووە و لە زاری کچە وردیلەوە لە لاپەڕە (١٨٨ـ١٨٩)دا دەڵێ: ((وەک چۆن لە دایکبووین ئاوا ڕووتیان کردینەوە و جلەکانیان لێداکەندین و لەسەر کەندێڵانێکی بەرز خلۆریان دەکردینەوە، لەم بیابانە ژێر خۆڵیان دەکردین...)). کەچی نەدیمی نەدیو یان ئەوەی ناوی خۆی بە (زێنکێلەن) گۆڕیوە لە لاپەڕە (٢٧٥)دا دەڵێ: ژن و منداڵ و پیر و پەکەوتەمان دەخستە نێو چاڵەکەوە، بە مازووت و قیر و بەنزین بە زیندوویی ئاگرمان تێ بەردەدان، ئەوانمان بە دوژمنی سوپا و شانشین دەزانی. لەبەر چالاکیم لەو پرسەیەدا پلەم بە ئەفسەری بەرزکرایەوە.

٥ـ کچە وریلە لە لاپەڕە (١٨٨) دا بە بەهادوور دەڵێ:((من کچێک بووم هەر لە منداڵییەوە کچێنم بە بیان بەخشی)). دواتر لە لاپەڕە (١٨٩) دا دەڵێ پاش ئەوەی لە خۆڵەکە هاتمە دەرێ چاوم پڕ لە خۆڵ بوو، هیچم نەدەبینی و کەوتمە دەست سەربازەکان و یەکێکیان گوتی مەیکوژن، و بەدەی خۆتان تەی بەرن. ئەوانیش بە نەرێ سوارم دەبوون و گوتیان لەڕێ بەتەنیا جێی دەهێڵین یان گورگان خواردوو دەبێ یانیش بە برسێتێ و تینوێتی دەمرێ. پاشان نەدیمی نەدیو کە لە لاپەڕە (٢٧٥ـ٢٧٦) بە ئاپەپ دەڵێ: دەڵێ دوای ئەوەی زۆرگەمان کرد، نەم هێڵا بمرێ و لە کاتی گەڕانەوەدا ڕادەستی جووتیارێکی ئەم

بنارەم کرد. کەچی نووسەر هەموو ئەو بەسەرهاتانە لەبیر دەکا و لە لاپەڕە (٢٧٦–٢٣٠) دا کە ئەو کچە لە لەقەنتەکە بە ئاپۆپ دەوە باسی منداڵی و قۆناغی عازەبی خۆی لە سایەی ئەو جووتیارەدا دەکات و ئەو پیاوە بە باوکی خۆی دەزانێ و بە جۆرێ قسە دەکات کە خۆی کچی ئەو پیاوە بووە تا ئەوکاتەی قەراوڵەکان لە سەرگردێکی نزیک لەو لەقەتەیە سەربازگەیەک دادەمەزرێنن و پاشان بە کۆمەڵ دەست درێژی دەکەنە سەری و بابیشی دەکوژن. کچە دەڵێ: ((من کچی پیاوێکی بەهێز و جووتیارێکی لێزان و ئازابووم، هەر لێرە لە دایک بووم، نایەتە بیرم دایکم کەی و چۆن لە دەستداوە [...]. باوکم پیاوێکی دوغری و سەر ڕاست و ئاتەیی بوو، هێندەی خاک کۆڵابوو بۆنی خاک و خۆڵی گرتبوو [...]. شەوانە لە باخچەی باوەم دەخەوتم، دەستە بچکۆلەکانم لە مووە ڕەش و زبرەکانی گیر دەکرد و هەستم بە ئارامییەکی زۆر دەکرد. کە عازەب بووم بە کار و باری ناو ماڵ و کابانی مژوڵ بووم...)). ئەم قسانە تەواو پێچەوانەی ئەوەن کە ئەم کچە پاش ڕزگار بوونی لە ئەنفال لەلایەن نەدیمی نەدیوەوە هێنراوە بۆ کوێستان و دراوەتە ئەو جووتیارە.

٦– سەبارەت بە باوکی بایۆلۆجی منداڵەکانی کچە وردیلەکە، نووسەر دوو بۆچـــوونی دژ بەیەکـــی خســـتووەتە ڕوو. کچە وریلە لە لاپەڕە (٢٣٥)دا دەڵێ: ((نزیکەی سێ ساڵان من لەم ژیانە پیسەدا بووم، بە دزی و بە ئـــاشکرا، بە شەو و بە ڕۆژ، ســەربازەکان وەکــو گـــامێش بەســەرمدا دەپەڕیــن، ئەم ســێ منـــداڵەم لێیـــان بـــوو. کەســیان نەیانـــدەزانی منداڵەکان هی کامیانن، بۆیە لەگەڵم گەڕان و هەموویان منیان بە دایکی منداڵەکانی خۆی دەزانی، تا ئەندازەیەکی باش نەرمییان دەنواند)). کەچی لە لاپەڕە (٢٧٦) دا زێنکەلێن یان نەدیمی نەدیو لەم بـــارەیەوە قســـەیەکی تەواو پێچەوانە دەکـــات و دەڵێ: ((دوای ساڵانێک لە ڕیزی سەربازیدا، بووم بە ژەنەڕاڵ، هەم دیسان سوپا لەشکریان هێنایە سەر لووتکە و چیا بەرزەکانی سەر سنوور، منیش گەڕامەوە، کچەکەم لای هەمـــان جووتیـــار دەژیـــیەوە، کە لەقەنتەیەکـــی بچووکیان لە لێوار شەقام واڵاکردبوو. جارێکی دیکە مێژوو خۆی دووبارە کردەوە، لەناو لەقەنتەکە بە دەستی خۆم جووتیارەکەم کوشت، هەمان هەلی مانەوەم بە کچەکە بەخشییەوە. ئەویش بە ئابڕووچوونی باجی مانەوەی دەدا. هەموو شەوێک وەک ڕەشە وڵاخ سواری دەبووم. لە ئاکامی دەستدرێژییە بەردەوامەکانی من، سکپڕ دەبوو، بەرهەمی سێ منداڵی ئیفلیجی لێ کەوتەوە)).

٧–ئەگەرچی ڕۆماننووس دەیەوێ ئەوە پیشان بدات کە زێنکەلێن یان

نەدیمی نەدیو، ئاپۆپی کوڕی ناناسێتەوە، بەڵام لە هەندی شوێنی ڕۆمانەکەدا ئەوە ڕوون دەبێتەوە کە ئەو کارەکتەرە زۆر بەباشی کوڕەکەی خۆی ناسیوەتەوە، بەڵام بۆی ئاشکرا ناکات. بۆ نموونە کاتێ لە گەشت□ک□دا بە جووتە دەچن بۆ سەردانی ئەو لۆقەنتەیەی کچە وردیلەی لێ دەژیا، لە ڕێگە دەگەنە سەر تاقگ□یەک بۆ پشوودان، گێڕەوەی هەمووشتزان لەڕێی ئاخاوتنێکی ناوەوەی زەنکەلۆن لە لاپەڕە (٢٧٠)دا ئەوە ئاشکرا دەکات کە زەنکەلۆن گومانی نەماوە ئاپۆپ کوڕەکەی خۆیەتی و ئێژێت:((سوێند بە سازگاری ئەم تاقگ□یە، تۆ هەمان ئەو کەسەیت کە لە عەکاوە دێت و بۆ خوزستان دەچیت، لە کۆشکی دوو جمکەکانەوە دڵشکاویت و بۆ گەیشتن بە چارەنووسێکی نادیار هەنگاو دەنێیت)). لێرەدا بە ڕاشکاوی بێ ناو هێنان باسی ئاپۆپ و سوبحلئەزەل و بەهادوور دەکات، چونکە ئەم دوو برایە جمکن و لە کۆشکی تاجەددیندا هاوڕێی یەک بوونە و دڵیان لەیەک شکاوە. هەروەها نووسەر لە ساتێکی بێ ئاگایی□دا لە زاری زەنکەلۆنەوە لە لاپەڕە (٢٨١) دا ئاماژە بەوە دەکات کە ئەم کارەکتەرە بەدەم گریانەوە لە بەردەم گۆڕەکانی کچە وردیلە و سێ مناڵەکەی و جووتیارە کوژراوەکەدا کەوتووەتە دانپێدانان و ناوی خۆی بە ئاپۆپ گوتووە و ئەوەشی پێ گوتووە کە زەنکەلۆن ناوی ڕاستەقینەی ئەم نییە. هەر لەم لاپەڕەیەدا ڕازی دڵی بۆ ئاپۆپ ئاشکرا دەکات و پێی دەڵێ: ((ئەو لە خوزستانەوە لەگەڵ دوو کوڕی جمکەی سەر گەورە و بچووک (ئەمەش ئاماژەیەکی دیکەی ناڕاستەوخۆیە بۆ سوبحلئەزەل و بەهادوور) هاتووە، ئەوانی لە بیابان بەتەنیا جێهێشتووە و ڕووی کردووەتە حەقخانە [...]. گەرەکێتی ڕازی دڵی ئاشکرا وەکات و پێی دەڵێت ئەرکی ئەوەیە (واتە ئەرکی ئاپۆپ) کە خانەی کەوشەن هەڵبووەشێنێتەوە، چوون خانەی کەوشەن ڕێگر و بەربەستێکی گەورەیە لە بەردەم حەقخانە و موریدانی حەق)). بە پێی زانیارییەکانی نێو یادداشتی دووەم، زیمنه□ق ه□و□□ی زۆری داوە کە ئەم بکوژێ، بەڵام لە پیلانەکانی سەرکەوتوو نەبووە و ناچار بووە دان بە خۆیدا بگرێ. زیمنه□ق ب□ گ□□ان□و□ی□ک□ی خودی لە لاپەڕە (٣٠٢) دا ئاماژەی بەوە داوە کە زەنکەلۆن حەزی لەوە بووە کەسێکی دڵبەرد و دەست ڕەش، بە تایبەتی لە ئالی خۆی بێت تا بیخاتە شوێنی خۆی و میراتی ڕابەرایەتی سەدان ساڵەی میرایەتی لە بنەماڵە و ماڵباتی تاجەددین وەرگرێتەوە. بۆ ئەمەش یاری نێوان دوو برا ساز دەکات، من دەکاتە ئامانج و بەهادوور دەکاتە قوربانی، ئاپۆپی نەگریسیش دەکاتە ئەنجام. کەواتە زەنکەلۆن بە خۆی پلانی داناوە بۆ ئەوەی ئاپۆپی کوڕی بکاتە جێگیرەوەی لە حەقخانە و هەر ل□□□□ی ئەویشەوە زیمنه□ق بکوژێ و خانەی کەوشەن وێران بکات. لە دوا ئەنجامیشدا ئاپۆپ شوێنی باوکی

دەگرێتەوە و زیمنه□قیش واتە سوبحلئەزەل لە سێدارە دەدات.

٨ــ لە لاپەڕە (٢٨٨) دا دووجار نووسەر گێڕانەوەکەی تووشی سات□م□ کردووە و لەیەکەمیاندا ناوی کارەکتەرێکی لەباتی کارەکتەرێکی دیکە داناوە و پاشان هەر لە هەمان دێڕدا ناوی کارەکتەرە خوازراوەکەی بیر کەوتووەتەوە و بە دروستی لە شوێنی خۆی داناوەتەوە. ئەمەش چەند جارێک دووبارە بووەتەوە. لە سات□م□ی دووەم دا کارەکتەرێکی کوێر و زمان بڕاو دەکاتە نووسەری یادداشتنامە. گێڕەوەی هەمووشتزان لە باسی خەونی موگناتیسی دووەمدا دەڵێ بەهادوور بە حەسرەتەوە حەزی لێبووە هەواڵێکی سوبحلئەزەلی برای بزانێ، بۆ ئەمەش سیلۆنی پیر مەرجی ئەوەیە، ئەمجارە زمانی ببڕێت. سیلۆنی پیر وەک گێڕەوەی هەمووشتزان دەڵێ: ((گازێکی دوو سەرەی ئاڵچاغ دێنێت، دەیخاتە ناو دەمی ئاپۆپ و زمانی بەهادوور لەبنەوە دەردەکێشێت. بە مقەستێکی تیژ زوانی ئاپۆپ دەبڕێت، ئینجا بە شیشکە ئاسنێکی سوورکراوە برینی دەم و لغاوی ئاپۆپ داغ دەکات. پاشان تۆپە قۆزاغەیەکی لۆکەی بە سپرتۆ دەئاخنێتە ناو زاری. بەهادوور هەموو گیانی دەکەوێتە لەرز و دەبوورێتەوە. چەند ڕۆژێکی پێدەچێت بەهادوور ئاسایی دەبێتەوە، وەلێ ئێستە وەک کەسێکی بێ زمان و چاو، بە ئاماژەی دەست و یاداشت نووسین مەبەستەکانی بۆ سیلۆن دەنووسێت)). ئەوەی ئەم ڕۆمانە بخوێنێتەوە دەزانێ ئاپۆپ کوڕی زەنکەلۆنە و زەنکەلۆنیش کێشەی لەگەڵ سیلۆنی و بنەماڵەی ئەودا نییە، بەڵکو هەردوو لا دەیانەوێ دەسەڵاتی بنەماڵەی تاجەددین بڕۆخێنن و بەهادووریش کوڕێکی تاجەددینە، بۆیە سیلۆنی پیر بەم چەشنە دڕندانەیە سەودای لەگەڵدا کردووە. هەروەها من پرسیار لە نووسەری ڕۆمانەکە دەکەم و دەڵێم: دەکرێ مرۆڤێکی کوێر بتوانێ بەدەستی خۆی یادداشت بنووسێتەوە...؟.

٩ــلە لاپەڕە (٢٩١ــ٢٩٢) دا، ڕۆمانووس لەبارەی زیمنهۆڤەوە ئاماژەی بەوە داوە کە ئەم کارەکتەرە بەلۆژیک بیری کردووەتەوە و ئاوەز واتە عەقڵ لای ئەو چەقی بیر کردنەوە بووە، لە هەمان کاتدا گوتوویەتی زیمنه□ق ب□ ماوەی بیست ساڵ لە تونێڵێکی ژێر خانەی کەوشەندا بەردەوام خواردوویەتییەوە و هەمیشە مەست بووە و بڕوای بەوە بووە کە ئاگایی گەورەترین گرفتە لەبەردەم ڕاستیدا، چونکە مر□ق ل□ حەقیقەتی خۆی دوور دەخاتەوە. ئەم بۆچوونانەش بە بڕوای من تەواو پێچەوانەی ڕاستین، چونکە ئاگایی بناغەی بیری لۆژیکییە و عەقڵ لە نائاگییدا ڕۆڵی خۆی لەدەست دەدات و ناتوانێ ببێتە ئامرازێک بۆ دۆزینەوەی حەقیقەت. ب□د□ستیش مر□ق و□ران دەکات و ڕێی ڕاستی لەبەرچاو ون دەکات.

١٠ـ لە لاپەڕە (١٥٤، ١٥٥، ١٥٧) دا ڕۆمانووس سەبارەت بە چارەنووسی سوبحلئەزەل و بەهادوور، پاش کوشتنی باوک و داکیان بەچوونێک دەخاتە ڕوو کە تەواو پێچەوانەی ئەوەیە کە لە لاپەڕە (٣٠٧) دا سەبارەت بە چارەنووسی ئەو دوو کارەکتەرە باسکراوە. لە پێش کوشتنی باوک و دایکی ئەوان کە داکۆکیان لە نوور پەپوولە دەکرد، باوکیان داوا لە نەدیمی نەدیو دەکات ئەو دوو منداڵە وەک ئەمانەتێک بپارێزێ و لەو شوێنەیان دوور بخاتەوە ئەمەش لە لاپەڕە (١٥٤) بە تەکنیکی گێڕەوەی هەمانشتزان و بەگێڕانەوەیەکی خودی لەلایەن خودی سوبحەلئەزەلەوە باسکراوە و دەڵێت: ((باوکم من و بەهادووری ڕادەستی مام نەدیم کردو گوتی: تا زووە ئەمانە قورتارکە، ئەمانەم ئەمانەتی تۆکرد. هەرچەند ئێمە دەگریان و دەنووزاینەوە کە باوکمان جێناهێڵین و مام نەدیمیش پێداگیری دەکرد کە ناتوانێت لەم کاتە سەختەدا باوەم بە تەنیا جێبهێڵێت، بەڵام باوکم لەسەر داوەکەی مکووڕ بوو)). دوایی لە لاپەڕە (١٥٥)دا باسکراوە کە باوکی سوبحلئەزەل و بەهادوور کوژراوە و پاشان لە لاپەڕە (١٥٧) دیسان سوبحلئەزەل باسی چۆنێتی کوژرانی دایکردووە. کەچی لە بەچوونی دووەمدا نووسەر لە لاپەڕە (٣٠٧) دا دەڵێ بە پیلانی سیراجەددینی زە برای تاجەددین ئەو منداڵانە لەلایەن نەدیمی نەدیوەوە بە شاری عەکا ڕفێراون بە ئەوەی وەک بارمتە بەکاریان بهێنێ تاوەکو تاجەددین ناچار بکەن دەست لە دەسەڵات هەڵگرێ. ئەگەر تاجەددین لەلایەن دەسەڵات و بە بەرچاوی خەڵکییەوە کوژرابێ ئیتر چۆن سیراجەددین منداڵەکانی بەکاردەهێنێ بە ئەوەی ناچار بکرێ دەست لە دەسەڵات هەڵگرێ...؟. ئەمە هەڵەیەکی زەقی گێڕانەوەیە لەم ڕۆمانەدا و نەدبوو هێندە ئاسان بەسەر ڕۆمانووسێکدا تێپەڕێ.

١١ـ لە لاپەڕە (٣١٦) دا گێڕەوەی هەمووشتزان ئاماژە بەوە دەکات کە بەهادوور ڕێبەری خانەی کۆوشەنە، کەچێ لە ڕاستیدا وەک لە لاپەڕە (٣٠٢ـ٣٠٣)دا و لە زمانی خودی زیمنهێقەوە بە گێڕانەوەیەکی خودی باسکراوە، بەخۆی خاوەنی ئەو پلە ئاینییە بەرزە بووە و سەرەتا زێنکەلێن یان نەدیو وەک پێغەمبەرێک و دوا نێردراو لە نامەکانیدا بە حەقەکانی ناساندووە و پاشان وای لەهاتووە ئەم ببێتە چەق و ئەویش ببێتە پاشکۆ. ئەمەش وای لێکردووه پیلانی لە بگێڕێ و هەوڵی لابردن و کوشتنی بدات. پاشان هەر لە لاپەڕە (٣١٦) دا نووسەر ئەم هەڵەیەی ڕاستکردووەتەوە و ئاماژەی بەوەدا ئاپەپ کە پاش کوشتنی بابی خۆی بووەتە یارسوڵتانی حەقخانە بە جوانی و ڕێکوپێکی وەڵامی نامە و ڕاسپاردەکانی زیمنهێقی ڕێبەری خانەی کۆوشەنی داوەتەوە و گوێڕایەڵی خۆی بۆ نواندووە.

پ. د. نەجم ئەڵوەنی

گۆڤاری دیوان ژمارە (٦٣)ی ٢٠٢٦

(؟!!).. شیعری قوبادی جەلیزادە

1
شێوەکارەکە تابلۆی چۆلەکە دایکانەکەی دەکێشا
تەنیا دەنووکەکەی مابوو

- تەقەیان لێکردوو کوشتیان

2
لە کێڵانی زەوییەکە تەواو بوبوو-جوتیارەکە
بە توورەکەیەکی پڕ لە گەنمەوە ، چوو تا کێڵگەکە تۆو بدات

- تەقەیان لێکرد و کوشتیان

3
بە خوێندکارەکانی گوت یەک یەک هەستن و لەسەر تەختەڕەشەکە بنووسن؛
بژی نیشتمان
هێشتا تەپەشیرەکەی نەدابووە دەستی یەکەم قوتابی

- تەقەیان لێکرد و کوشتیان

4
تەمبوور سازەکە سەرقاڵی ڕایەڵ کردنی ژێیەکانی بوو، تا ئاوازێکی یارسانی بژەنێ

- تەقەیان لێکردوو کوشتیان

5
لە نووسینی دوا قەسیدەم بوومەوە
لێ بەرلەوەی ناونیشانێکی نوێ بۆ تێکستەکەم بدۆزێتەوە

- تەقەیان لێکردم و کوشتیان

□

عەلی زەیدی و نەنکم.. نەوزاد بەندی

ئێمە مناڵ بووین، جار و بار نەنکم سەردانی ماڵی دەکردین و شەوێک ئەمایەوە ..برا بچوکەکەم زۆر هار بوو، نەنکمی تووڕە ئەکرد و ڕای ئەکرد بۆ هەورەبان، نەنکیشم بەهۆی ئازاری پشت و ئەژنۆکانییەوە نەیدەتوانی بچێ بۆ هەورەبان بە دوایدا، منی ئەگرت، تێر و پڕی لێدەدام، پێم ئەووت : ئە نەنە بۆچی ؟ خۆ من وەک مەڕ وام ؟
ئەیوت : چی بکەم ؟ ئەو سەگسارەم بۆ ناگیرێ، ناچار داخی ئەو بە تۆ ئەڕێژم ..!

لە قورئاندا ئاماژە بەو داخ پێ ڕشتنەی نەنکم بە من، کراوە و .. خوا قەدەغەی کردووە ، ئەفەرموێ : (و لا تزروا وازرة وزر اخرى) واتا هیچ کەسێک تاوانی کەسێکی تر هەڵناگرێت و نابێ هیچ کەسێک به تاوانی کەسێکی تر سزا بدرێت .. (کل نفس بما کسبت رهینة) هەموو کەسێک بە پێی کار و کردەوەکانی خۆی مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت، واتا هەر کەسێک ڕەهنی کارەکانی دەستی خۆیەتی.

بەڵام سەرۆک وەزیرانی عێراق لەوە ئەچێ ئاگای لە یاساکانی ناو قورئان نەبێ، چونکە پێشتر سەرقاڵی بازرگانیی و بانکداریی و هاوردە و هەناردەی شت بووە، بەڵام وەک ئەوەی خۆی بە کوڕی ڕێوەتکی ئاینیی ئەزانێ، حەق وابوو لانی کەم ئاگای لە یاساکانی سزا و پاداشتی ناو کتێبی خودا بووایە، نەک وەک سەدام خوا وەکیلیی ببەتە سەرۆکی چل پەنجا ملیۆن، بۆ بێ ئەوەی لە هیچ جۆرە لۆژیکێکی ئیدارە و بەڕێوە بردن بزانێ..

بۆ نمونە لەم ڕۆژانەدا پێی داوەتە یاسایەکی ئابووریی کە لە گیرفانی خۆی دەری هێنابوو، یاسایەک کە نەنکم پیادەی دەکرد و برا هارەکەم لە هەورەبانەکە تەزی دەکرد و منیش لە هەیوانەکەدا کەوتبوومە ژێر ڕەحمەتی دارعەساکەیەوە..

عەلی زەیدی بە پەرلەمانەکەی ئەڵێ، خێرا یاسایەکم بۆ هەڵکوڕێنن تاکو پارەی خاڵە سنوورییەکانی هەرێم کە بۆمانی نانێرن له موچەی فەرمانبەرانی هەرێم ببڕین!!

تۆ سەیری ئەو بێ ئیمانیی و بێ ویژدانیی و بەربەرییەتەی ئەم پیاوەی کە ئەیانوت گەنج و حەقبێژ و تەکنۆکراتە!! ..بەڵام من کە زانیم کە

مامۆستاغایەتی، هەر زوو لەی نائومێد بووم ..
باشە حەمە عەلی، کەمئەندامێکی هەرێمی کوردستان کە مانگانە سەد و پەنجا هەزار دیناری هەیە، بۆ چ یاسایەک پارەی خاڵە سنوورییەکانی یەکێتی و پارتیت بۆ بژمێرێت؟ بۆ یەکێتی و پارتی ناوێریت و .. ئەچیت پەلاماری موچەی مامۆستایەک ئەدەیت کە بەو حاڵە موچەکەی ئەیگەیەنێتە چل و پەنجی مانگ؟ ئاخر توخوا شەرمەزار نابیت کە مانگ لە شیمالی حەبیب چل و پەنج و پەنجا ڕۆژە، هەشتاکە دوای لەبەیی 120 ملیارەکەی مانگانەی لە موچە خۆران کە یەکێتی و پارتی هەر بۆ گوندەیی بۆتی نانێرن، ئەستا بۆ بیر کردنەوە لە داب و نەریت و بنەماکانی ڕەوشت و ئیتیک، داوا لە پەرلەمانتکەکەت ئەکەیت یاسایەکت بۆ هەڵکوەێنن تا بتوانیت پارەی گومرکی یاسایی و نایاسایی خاڵە سنوورییەکانی هەرێمی کوردستان، لە فەرمانبەرانی هەرەم ببڕێت ؟ بۆ ڕاستی جەنگای شەرمە و .. حەق وایە دەڕپ عەرەقی شەرمەزاریی بڕێژیت کە بەو خەمساردییە گاڵتە بە ژیان و گوزەرانی زیاتر لە یەک ملیۆن خێزانی کورد ئەکەیت، زۆربەیان لایان وابوو تۆ مەرد و جوامێریت و .. ڕاوە دز و مافیا ئەکەیت و .. دادوەریی و یاسا بۆ عێراق ئەگەڕێنیتەوە .. بەڵام من ، نا .. من هەر لەسەرەتاوە کە سەیری سەرچاوەکەتم کرد، بۆم دەرکەوت لەمەو و لەو سەرەی نە دەنگی ساز دێ و نە دەنگی خۆش ئاواز..
ئەو یاسایەی نەنکم هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی، کە تیایدا منی ئەکردە بەردەبازی برا هار و هاجەکەم، لە ژێر کاریگەریی هەزار و یەک نەخۆشی پشت و ئەژنۆ و خوێندا، لە ژێر کاریگەریی کۆمەڵگا و پەروەردەیەکی نەخوێندەواری ساڵەهای ساڵدا بوو، لەگەڵ ئەوەیشدا، لێدانێکی بە ئازار و هێواشی لێیدەدام و دوایی هەر زوو پەشیمان دەبۆوە و داوای لێبوردنی لێدەکردم، واتا نەنکم گوناهبار ناکەم و هەزار جار گەردنی ئازاد بێ و گۆڕی پڕ نوور بێ، بەڵام تۆی سەرەک وەزیرانی گەنج و خوێندەوار و خاوەنی ملیارەها دۆلار لەو تەمەنەدا، هەتا سەر ئەسقان گەردنت ئازا نەبێ و خوای گەورە ڕۆژێکت نیشان بدات، نە ڕۆژبێ خۆری تێدا بێ و .. نە شەویش بێ، مانگ ..کاڕەک به ئەژنۆ بشکێنیت و .. بتلێیتەوە بۆ دەردێکەوە سەد حەکیم سەری لێ دەرنەکەن.. چونکە چاوت لە ئاستی تاوانباران و هۆکارەکان دادخەیت و .. چاو دەبڕیتە قوربانییەکان .. لە جیاتی قوربانییەکان ڕزگار بکەیت، ملی تاوانبار و سەبەبکاران ئەستووتر ئەکەیت و .. ژیانی قوربانییەکان قورستر و تاقەتپڕوکێنەرتر ..

ئەوە کاتی خۆی کە ئەتاتورک بەناوی ڕۆحی ئایین و چاکسازیی لە ئاینی شێوێنراوی عوسمانیەکان، شۆڕشەکەی ڕاگەیاند و موسوڵمانانی

تورک و کورد و عەرەب و فارسی ناوخۆ و دەرەوەی تورکیای دوای خۆی خست و فریویدان، تەنانەت شای شاعیران ئەحمەد شەوقی پێی هەڵخەڵەتا و دەستی دایە قەڵەم و شیعرێکی درێژی بە ئەتاتورک نوسی تیایدا بە ئەمیر و ڕزگارکەری گەلانی تورک و ناوچەکە ناوی دەبات .. بەڵام کاتێ تەپ و تەزی درۆکانی نیشتنەوە و .. سیستەمێکی بەتاڵ لە بەهاکانی ئایین و دادپەروەریی دروست کرد، کاتێ وڵاتەکە بوو بە لانکەی بەدڕەوشتیی و بەدکاریی و .. تۆکەڵێکی درێزنانەی ئەورووپای کرد بە بەریاندا و .. مزگەوتەکانی کرد بە مەزەخانە و تەویلەی گیانداران و ..هەموو بەهاکانی باوباپیرانی یاساغ کرد، ئەوانەی کە دکتۆر عەلـــی شەریعەتیـــی دەربارەیـــان ئەڵێن کەل و پەل و هەل و مەرجەکانی ڕێنیسانسی وڵاتانی ڕۆژهەڵات ..
ئە ئەحمەد شەوقــی دوای بڵــاو بــوونەوەی شیعــرەکەی کە پشتگیریــی ئەتاتورکی کردبوو، چی بکات باشە ؟ تازە شیعرەکە بە جیهاندا بڵاو بۆتەوە، جارێکی تر ناتوانێ کۆیان بکاتەوە و ووشە بە ووشە و دێڕ بە دێڕی زیندەچاڵ بکا، ناچار شیعرێکی تری نوسی تیایدا نائومێدیی خۆی بەرامبەر ئەو کابرا ناچیز و بێ ویژدانە دەربڕی..
لینکی هەردوو شیعرەکەی شای شاعیران ئەحمەد شەوقی لە خوارەوە دادەنێم بۆ ئەوانەی کە خولیای خوێندنەوەی ئەو دوو دەقەی ئەمیری شوعەرائی عەرەبن، کە لە ڕاستیدا کوردیشە و لە خەمانە.
بەڵام من نا .. من هەر لە سەرەتای دەستبەکاربوونی سەرۆک وەزیرانی تازە، کە عەلی و غالب و ئەوان زۆر پێی سەرسام بوون، من لەی نائومێد بووم، چونکە سەرچاوەکەی لەوە و لەخن بوو، سەرچاوەی لەلەیش نە قەدری هەژار و سنعەتکاری تێدایە و ..نە عەکسی قەمەری تیـا دەردەکەوێ و .. نە دادپەروەریی ..
کـاک عەلیـش بەرە بەرە تەم و مـژەکەی چـواردەوری ئەڕەوێتەوە و .. ڕوخسارە ڕاستقینەکەی دەردەکەوێت، ئامادەیی تەواویی تێدایە لەگەڵ دەسەڵاتدارانی هەرێمدا بچێتە ناو یارییەکەوە، بە فڕاندانی نانە وشکەی دەســتی کەمئەنـدامان و .. فڕانــدن و دادەشینــی مــوچەی فەرمانبەرانی هەرێمی کوردستان ..
(و ما تشاؤن الا ان يشاء الله)
هەر نەخشە و ویستێکتان هەبێ، دواجار نەخشە و ویستی خوا دێتە دی.
https://alhadyalzahry.yoo7.com/t156-%D8%A3%D8%AA%D8%A7%D8%AA%D9%88%D8%B1%D9%83-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AF%D8%AD-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B0%D9%85-%D9%81%D9%89-%D8%B4%D8%B9%D8%B1-%D8%B4%D9%88%D9%82%D9%89

چیرۆک بۆ منداڵان.. ئایپاد و پەرتووک.. رەزا شوان

ئایپاد: چۆنی پیرە.. ئەوە نەمردووی و هێشتا هەر ماویت؟
پەرتووک: هاوڕێ گیان، زۆر باشم.. ماوم و هەر دەمێنم.

ئایپاد (بە پێکەنین و تەڕەفیسییەوە): هاوڕێ!.. پیرەکی وەک تۆ، کە لە هەولێر کۆنتریت.. خۆت بە هاوڕێی من دەزانیت؟.. نامەوێت ئەم قسەیەت دووبارە بکەیتەوە. من هاوڕێی تۆ نیم.. من ناوازە و بێ هاوتام.
پەرتووک: لە خۆت بایی مەبە.. خۆم لە تۆ بە کەمتر نازانم. قسەی ناخۆشیش مەکە.. پێویستە ئێمە هاوکاربین و پێکەوە خزمەتێکی زیاتر بکەین.
ئایباد: من هاوکاری تۆ ناکەم.. تۆ چیتر باوت نەماوە. کەس خۆشتی ناوێت.
پەرتووک: وا نییە.. تا دێت باوم زیاتر دەبێت.. ساڵانە لە سەرانسەری جیهاندا، بە هەزاران پێشانگای پەرتووک دەکرێنەوە.. بە هەزاران پەرتووکی نوێ نمایش دەکرێن. من گەلێک لە پێش تۆوە لەدایکبووم. لە رێی منەوە خوێندنەوە و نووسین بڵاوبوونەوە. تا ئەمڕۆش کەرەستەی سەرەکیی نووسین و خوێندنەوە و فێرکردنم.
ئایپاد: ئەو سەردەمە بەسەرچوو.. باوی منە و خۆشەویستی منداڵان و گەورەساڵانم.
پەرتووک: ئەی نەتبیستووە کە.. پەرتووک باشترین و دڵسۆزترین هاوڕێیە. ئەو چێژەی خوێنەران لە خوێندنەوەی من وەریدەگرن، بەو رادەیە لە تۆ وەریناگرن. لە ئەمڕۆدا، ئایفۆنی زیرەک، لە تۆش مۆدێرنترە و جیهانی لەخۆگرتووە.
ئایپاد: تۆ قەبارەیەکی گەورەت هەیە.. بۆ هەموو شوێنێک ناتبەن. بەڵام من قەبارەیەکی جوان و بچووکم هەیە.

دەمخەنە گیرفانەوە و بە هەموو شوێنێک دەمبەن.
پەرتووک: قەبارە زۆر گرنگ نییە.. گرنگ سوودبەخشینە. ئەمەش دەبەرێین بە هەموو شوێنێک. لە بازاڕ و پەرتووکخانەکان و قوتابخانەکان و ماڵاندا هەین.
ئایپاد: هەرگیز سوودەکانی تۆ ناگەن بە گرنگی و بە سوودەکانی من.
پەرتووک: من ناڵێم تۆ بێ سوودی.. بەڵام تۆ بێ ئەمەکی.. بزانیت یا نەزانیت، سوودێکی زۆرت لە من وەرگرتووە. ئەوەش بزانە من و تۆ و ئامێرەکانی تریش، داهێنراوی زانایی و ژیریی مرۆڤن. مرۆڤ شایەنی ئەوەیە، کە شانازیمان پێوە بکات. هەر مرۆڤیش ئەمەی نووسیوە و ئەوەشی بەرنامەڕێژ کردووە.
تکات لێدەکەم لەوە زیاتر لەخۆت بایی مەبە.. سووکایەتی و بێرێزیش بە کەس مەکە.
ئایپاد: زۆر ئاسانە.. تا زووە تۆڵێک شقارتە داگیرسێنە و گڕ لە خۆت بەردە و خۆت بسووتێنە.
پەرتووک: هەرچەندە قسەکانت ناخۆشن.. بەڵام داوات لێدەکەم بە خۆتدا بچیتەوە.
ئایپادەکە دوای بیرکردنەوە بۆ ماوەیەک.. هەستیکرد کە هەڵەیە و سنووری خۆی بەزاندووە. قسەکانی پەرتووکەکە راستن، بە هاوکاری دەبن بە تەواوکەری یەکتری.
ئایپاد: پەرتووکی هاوڕێم.. دوای لێبووردنت لێدەکەم.. ئامادەم هاوکاری بکەین.
پەرتووک: ئەمە دەروونمان گەورەیە.. بووراوی. دڵخۆشم کە راستیت زانی.
ئایپادەکە و پەرتووکەکە، باوەشی خۆشەویستی و هاوکاریان لە یەکتری دا. لەو رۆژەوە بوون بە دوو هاوڕێی دڵسۆز و هاوکار و تەواوکەری یەکتری.

دوبەی: ٢٠٢٦
رەزا شوان

ساغەرم شکا، ئەی ساقی!..
شاعیر:رحیم معینی کرمانشاهی..
وەرگێڕانی لە فارسییەوە: شەهلا نوری

یادەکانی عومری ڕابردوو
لەبەر چاوم نیشتووە،
لە ئاسمانی لاجوەردیدا
ئاگری ئاهم بڵێسەی گرتووە.

ئەی خوای بێبەشان،
تاقەتم بدە، تاقەتم بدە!
قیبلەگای ئێمەی غەریبان،
تاقەتم بدە، تاقەتم بدە!

ساغەرم شکا، ئەی ساقی،
لە دەست چووم، ئەی ساقی!

لەناو تۆفاندا،
لەسەر شەپۆلی خەم، ئەوە منم
لە کەشتییەکی شکاودا منم،
ئەی کەشتیوانی جیهان!

تا ناوی من تۆمار کرا،
مۆری خەم لەسەر چارەنووسی ئادەم درا.

تۆ بە تینوێتی منت کوشت
لەنێو سەرابی ناکامیدا،
ئەی بێڕای بەسەرئەنجام!

لێوم بە جامی نەگەیشتووە،
دەکێشم بە کۆڵ لە حەسرەت، باری مەستی و بەدناوی.

باسی چی بکەم؟
سکاڵا لە کێ بکەم؟
کە خۆم بە دەستی خۆم،

ئاگرم لە دڵی نیگەرانم بەرداوە…

ساغەرم شکا ، ئەی ساقی،
لە دەست چووم، ئەی ساقی!